

VRASJET NË KUFI NË SHQIPËRI (1988–1990)

*Konteksti politik, korniza ligjore, modele krahasuese
dhe drejtësia tranzitore*

Afrim KRASNIQI

Studim

VRASJET NË KUFI NË SHQIPËRI (1988–1990)

Konteksti politik, korniza ligjore,
modele krahasuese dhe drejtësia tranzitore

Ky botim është realizuar në kuadër të projektit “Mbi viktimat e kufirit: Informim e sensibilizim për viktimat e vrasjeve dhe zhdukjeve gjatë arratisjeve në kufij gjatë viteve 1988-1991”, i cili po mundësohet nga International Commission on Missing Persons, ICMP përmes grantit të financiar nga Bashkimi Evropian në Shqipëri. Përmbajtja është përgjegjësi vetëm e ISP-së.

Të drejtat e autorit dhe ISP.

© Instituti i Studimeve Politike

Autor

Afrim **KRASNIQI**

Tiranë, 2025

SHKURTIME

AI	Amnesty International
AQSH	Arkivi Qendror Shtetëror
BP	Byroja Politike
DDR	Republika Demokratike Gjermane
DPB	Dega e Punëve të Brendshme
ISKK	Instituti i Studimeve për Krimet dhe Pasojat e Komunizmit
KiP	Komiteti i Partisë
KE	Komiteti Ekzekutiv
KP	Kuvendi Popullor
KQ	Komiteti Qendror
LIIB	Lufta e Dytë Botërore
MD	Ministria e Drejtësisë
MMP	Ministria e Mbrojtjes Popullore
MPB	Ministria e Punëve të Brendshme
MPJ	Ministria e Punëve të Jashtme
PKP	Presidiumi i Kuvendit Popullor
PP	Prokuroria e Përgjithshme
PPSH	Partia e Punës e Shqipërisë
SiSH	Sigurimi i Shtetit
RFGJ	Republika Federale e Gjermanisë
RPSSH	Republika Popullore Socialiste e Shqipërisë
STAS	Shërbimi sekret i Gjermanisë Lindore
TPE	Tregu i Përbashkët European

PËRMBAJTJA

SUMMARY / PËRMBLEDHJE SHQIP DHE ANGLISHT

1. HYRJE
2. MBI SFONDI HISTORIK I VITIT 1990
3. HISTORIA DHE KORNIZA LIGJORE E INSTITUCIONALE
 - 3.1. URDHRAT POLITIKË MBI LIGJIN?
4. BILANCI I VRASJEVE NË KUFI DHE PROBLEMATIKA
5. MBI VRASJET NË KUFI: QASJE KRAHASUESE, SHQIPËRIA DHE VENDET E TJERA LINDORE
6. VRASJET SI SEKRET SHTETËROR DHE DEBATI “BRENDA”
7. ROLI I FORCAVE TË KUFIRIT
8. ROLI I KOMUNITETEVE LOKALE
9. NË KËRKIM TË MOTIVEVE DHE PËRGJEGJËSIVE
10. PËRBALLJA E MUNGUAR ME DREJTËSINË TRANZICIONALE
11. KONKLUZIONE
12. LITERATURA

PËRMBLEDHJE

Rasti shqiptar ofron një përvojë dhe situatë tjetër në aspektin e raportit me ligjin. Teza se gjatë sistemit komunist, zyrtarët e përfshirë, kryesisht kufitarë, ushtarakë, Sigurimi dhe policia, nuk kanë përgjegjësi ligjore, pasi kanë zbatuar kuadrin ligjor në fuqi, bie në rastin e vrasjeve në kufi pas datës 8 Maj 1990. Legjislacioni ndalonte vrasjen në kufi, vrasjen e civilëve, pushkatimin pa gjyq, varrimin pa dijeninë e familjes, si dhe keqtrajtimin publik të kufomës. Ky nuk ishte rasti i vetëm kur regjimi zbatoi urdhrat politikë në vend të praktikave të ligjeve, të cilat në thelbin e tyre ishin gjithashtu me frymë e përmbajtje legjitimuese të natyrës ideologjike dhe mekanizmin e dhunshëm shtetëror ndaj të drejtave të njeriut. Publiku i mësoi detajet vetëm pas ndryshimit të sistemit politik.

Me ligjin Nr. 7380 datë 8.5.1990, *“Mbi disa ndryshime në Kodin Penal”*, Kuvendi Popullor ndryshoi veprën penale të tradhtisë ndaj atdheut në formën e arratisjes duke u cilësuar si kalim i paligjshëm i kufirit. Me ndryshimet e reja, kalimi i paligjshëm i kufijve të shtetit dënohej *“me riedukim nëpërmjet punës ose me heqje të lirisë gjer në pesë vjet”*. Kodi Penal shoqërohet me akte nënligjore, në rastin konkret, me ndryshimin e akteve rregullatore lidhur me regjimin e kufirit, rolin dhe përgjegjësinë e forcave të Sigurimit, të ushtrisë dhe policisë, etj. Këto të fundit nuk u ndryshuan deri në maj 1991, për pasojë, vrasjet në kufi vijuan, ndonëse Kodi Penal dhe Kushtetuta i kishte ndaluar. Udhëheqja politike e kohës, përfshirë Byroja Politike dhe Ministria e Punëve të Brendshme, jo vetëm nuk zbatuan ligjin lidhur me vrasjet në kufi, por nxitën forcimin e rregullores së vjetër, e cila lejonte vrasjet. Ramiz Alia i deklaroi muaj më vonë Sekretariatit të KQ, *“vritet dikush në kufi pse tenton të arratiset dhe disa kërkojnë llogari e thonë: “Me ç’të drejtë qëllon kufitar e vret njerëz?” Ç’është ky mendim? Pse të mos qëllojë kufitari? Ku e di ai se shkelësi i kufirit nuk është armik, apo kontrabandist?”*. Për më tepër, gjatë muajve tetor, nëntor, dhjetor 1990 dhe janar 1991, pra edhe pas ndryshimit të sistemit politik, me cilësinë e kryetarit të Shtetit ai akordoi dekorata e medalje të larta për oficerët dhe ushtarët që kryen vrasjet në kufi në periudhën maj-dhjetor 1990, pra kur kjo ndalohej me ligj. Vrasjet u shoqëruan me përpunim të dokumenteve, duke i përshtatur ato me variantin zyrtar politik të tyre, duke ua kaluar përgjegjësinë viktimave. Të gjitha institucionet, Prokuroria, hetuesia, drejtuesit e DPB-ve, drejtuesit e Komiteteve të Partisë, drejtuesit e postave të kufirit, etj, mbrojtën variantin politik të vrasjeve, një prej tipareve të regjimeve komuniste. Kjo provohet edhe nga fakti se në asnjë prej shkresave, debateve, informacioneve dhe relacioneve nuk ka të cituar ndonjë nen ligjor apo të Rregullores, si dhe në asnjë rast nuk citohet numri i urdhrit kundër vrasjeve apo urdhra të tjerë, të cilët përmendeshin gjatë mbledhjeve në Byronë Politike, Plenum dhe në Komitetin Qendror të PPSH.

Në rrethana të tilla, institucionet e varësisë i interpretuan ligjet, të drejtat dhe përgjegjësitë sipas interesit dhe nevojave ditore. Hetuesia nuk bëri hetime të thelluara dhe Prokuroria nuk adresoi ndonjë akuzë, as lidhur me dëmtimin e kufomave, refuzimin e varrimit të tyre ose refuzimin e dhënies në familje. Në shumicën e rasteve raportet e DPB flisnin për humbjen e jetës së kufitarit nga viktimat, pra duke nënkuptuar armë ose mjete luftarake, por nga hetimet procedurale rezultonte se me përjashtim të një rasti, në çdo rast tjetër viktimat nuk kishin armë, nuk mund të qëllonin, nuk mund të vinin në rrezik jetën e kufitarëve të armatosur dhe kështu, kemi të bëjmë me vrasje të pastra, të ndërgjegjshme dhe të shpërblyera me *stimuj moralë e administrativë*, siç thuhet në disa prej raporteve. Kur pas viteve '90 u rihapën disa

dosje, rezultoi se ishte lehtësisht e verifikueshme dhe e provuar ekzekutimi dhe fajësia e zyrtarëve të kufirit.

Problematikat me vrasjet në kufi lidheshin edhe me pasojat ligjore të individëve që ishin tashmë të dënuar, përfshirë familjarët e internuar. Siç konstatohet me të drejtë, dekriminalizimi i arratisjes nuk solli dekriminalizimin *de facto* edhe të internimit. Masa e ndëshkimit kolektiv familjar u hoq, por qytetarët që ishin ndërkohë të internuar nuk u rehabilituan duke u lejuar të kthehen në banesën dhe pronën e tyre.

Gjatë viteve '80 vrasja e parë në kufi u shënua në Shkodër në vitin 1985, me rritje të ndjeshme gjatë vitit 1990. Në aspektin praktik, vrasjet në kufi mbeten një nga trashëgimitë më negative të vitit 1990. Me të drejtë kreu i Hetuesisë së Përgjithshme Qemal Lame, në kujtimet e tij mbi periudhën e ushtrimit të funksionit, ka vlerësuar se *“viti 1990 është më i përgjakshmi në historinë e arratisjeve nga kufiri. Nga 640 persona të vrarë gjatë 45 vjetëve, vetëm në vitin 1990, janë vrarë 93 persona në tentativë arratisje, 33 veta para datës 8 maj dhe 60 të tjerë pas saj. Kanë ndodhur 6 herë më shumë vrasje, se në çdo vit tjetër, një bilanc ky dramatik edhe në kushtet kur ligjërisht arratisja ishte dekriminalizuar.*

Shqipëria vijon të ketë dobësi thelbësore në statistika, institucionet ende nuk kanë krijuar ndonjë database ose dokument referues arkivor apo publik as mbi listën e plotë të së vrarëve. Gjatë kërkimeve rezulton se disa prej dosjeve të tyre mungojnë në arkiva, njoftimet e DPB dhe Komiteteve të Partisë (KP) në rrethe janë të ndryshme për të njëjtin rast, Hetuesia dhe Prokuroria reflektojnë linjën politike dhe se nismat e ndryshme për të hetuar dhe identifikuar rastet e plota kanë dështuar. Një arsye tjetër për këtë është procesi i emigrimit masiv që shoqëroi hapjen duke nisur nga viti 1991, ndryshimet e plota në administratën dhe strukturën shtetërore, mungesa e interesit dhe presionit politik për këtë. Hetimet kërkojnë edhe përfshirjen e të dhënave të shteteve kufitare, praktikë që nuk është aplikuar ende. Zbulimi i rasteve tashmë të identifikuara ishte meritë e vetë familjarëve të viktimave dhe në ndonjë rast edhe i investigimit të medias.

Bazuar në të dhënat e siguruara nga arkivat, dëshmitë, botimet dhe burime të tjera zyrtare e informale, ISP ka publikuar listën e gjithëpranuar të qytetarëve të vrarë në kufi gjatë vitit 1990. Për rastet e tjera ka mungesë të dhënash të sakta ose interpretime të tyre, kurse për këta emra dhe raste, të dhënat janë të konfirmuara nga disa burime të kundërta, përfshirë edhe nga autoritetet zyrtare të djeshme dhe të sotme. Të dhënat e përpunuara nga ISP tregojnë se shifra më e lartë e vrasjeve ndodhi në dhjetor 1990 me 12 raste, kur vendi ndodhej në kryqëzim midis dy sistemeve politike, ndjekur nga muaji qershor 1990 me 9 raste, maj 1990 me 8 raste, gusht dhe nëntor me nga 5 raste, etj. Në janar 1990 nuk kishte raportime të dokumentuara për vrasje në kufi. Po ashtu, rekordin për vrasjet në kufi e mban zona kufitare e Shkodrës me 14 vrasje, ndjekur nga Kolonja me 13 vrasje, si dhe Saranda me 8 vrasje.

Në vlerësimin e rasteve të arratisjes me pasojë edhe vrasjet në kufi në Shqipëri kryesisht evidentohen disa faktorë ndikues: dhuna politike dhe mungesa e lirive e shprehur me internime, burgosje, diskriminim politik, ndjekje politike nga Sigurimi, etj; varfëria ekonomike dhe niveli i ulët i standardeve të jetesës e shprehur me papunësi, mungesë e tregut privat, mungesë e mallrave bazë, izolimi nga pjesa tjetër e botës; aspirata për një jetë më të mirë në Perëndim, e shprehur me ndikimet nga mediat, bashkim me familje apo mundësi për karrierë, arsim më të mirë dhe dinjitet; synimi për të përmirësuar të ardhmen e fëmijëve e shprehur me përpjekja për t'i ikur persekutimit apriori të fëmijëve për shkak të biografisë familjare, frika nga rekrutimi në ushtri, indoktrinimi i fortë politik, etj, si dhe në tërësi edhe çlirimi nga ndëshkimi e diskriminimi social e shprehur kjo me diskriminimin klasor *“me biografi të keqe”*, pamundësia

për studime të plota dhe karrierë profesionale, presioni vertikal e horizontal publik, stigmatizimi apriori dhe i vazhdueshëm si armik i klasës apo kundërshtar i pushtetit.

Midis këtyre faktorëve, në listën e të vrarëve në kufi gjenden individë që kanë qenë viktimë e kufizimit të lirive politike, ish- të burgosur politikë, ish- të diskriminuar si familje me *“biografi të keqe”*, persona nën survejim ose të keqtrajtuar nga Sigurimi dhe Policia, të rinj që kërkonin punë ose jetë më të mirë në perëndim, etj. Disa prej të vrarëve në kufi rezultojnë se kishin tentuar disa herë arratisjen nga vendi, pra kishin bindjen e arratisjes dhe rrezikuan jetën e tyre për realizimin e saj. Dominues në listën e të vrarëve në kufi janë të rinjtë, mosha mesatare e të vrarëve është 25 vjeç dhe pjesë e listës së identifikuar të të vrarëve janë edhe vajza, gra e fëmijë, pra kategori të cilat dëshmojnë nivelin e brutalitetit të tij regjimi.

Studimi i ISP ka analizë të detajuar të bazës ligjore shqiptare, por edhe të vendeve ish-komunistë në Europën Lindore, për të kuptuar më mirë tiparet e përbashkëta dhe dallimet. Gjithashtu janë analizuar vrasjet në kufi në secilin vend, krahasuar me Shqipërinë. Nga qasja krahasimore rezulton se modeli shqiptar përbën një prej rasteve më negative, i përafërt vetëm me modelin rumun të Çausheikut.

Një prej tipareve shqiptare të brutalitetit është abuzimi me kufomat e të vrarëve në kufi, keqtrajtimi i tyre publik, shëtitja e tyre në zona publike për të krijuar klimë terrori dhe frike për komunitetet lokale, si dhe varrimi i tyre në vende të ndryshme pa informuar familjen. Në dokumentet arkivore identifikohen raste të shumta kur autoritetet vendosën që kufomat e të vrarëve në kufi të transportoheshin me mjete në publik për t'u parë nga banorët, një demonstrim force dhe nivel dhunimi që gjendet shumë rrallë në vendet e tjera lindore. Kjo nisi më 1985 në Sarandë dhe u përsërit në qershor dhe gusht 1990 në Shkodër dhe Korçë. Vrasjet e të rinjve dhe sidomos abuzimi publik me kufomat u shoqërua me protesta lokale me slogane politike në varrimet e tyre. Studimi analizon rastet specifike të protestave më 16 qershor në Shkodër, më 24 gusht në Korçë dhe më 12 dhjetor në Sarandë. Nga dokumentacioni arkivor rezultojnë edhe raste të tjera të protestave apo reagime publike kundër vrasjeve në kufi ose arrestimeve për shkak të arratisjes, por pa arritur të kthehen në pjesë të sensibilizimit dhe reagimit të madh publik.

Në të gjitha rastet, vrasjet u shoqëruan me denigrimin publik nga shteti dhe PPSH i viktimave, familjeve të tyre dhe shokëve të arrestuar. Çdo qytetar i vrarë konsiderohej apriori armik dhe akti i arratisjes si akt armiqësor. Synimi ishte të krijonin përshtypjen se ata ishin kriminelë dhe kontingjent armiqësor dhe si të tillë, çdo akt i vrasjes së tyre ishte i justifikuar, madje duhej nderuar me stimuj moral dhe administrativë. Në dosjet e tyre nuk gjenden dokumente e të dhëna që mbështesin akuzat, shumica absolute e viktimave ishin të rinj 17-25 vjeç, disa edhe më të rinj. Në Sekretariatit e KQ vlerësohej se rreth 45% e të dyshuarve për tendenca arratisjeje ishin të pazënë në punë, kryesisht të moshave deri në 30 vjeç.

Përgjegjësia direkte për vrasjet i përket trupës ushtarake që përbënte forcat e kufirit. Studimi provon me dokumente e fakte se kufitarët përzgjidheshin kryesisht nga familje rurale me biografi të mirë, shumica absolute e tyre ishin me shkollë 8 vjeçare ose të mesme, kishin nivel të lartë indoktrinimi dhe bindje të plotë ndaj urdhrave politikë. Nuk ka asnjë rast të vetëm kur kufitarët të kenë refuzuar urdhrin e vrasjes në kufi, përfshirë edhe periudhën kohore kur vrasja ndalohej me ligj. PPSH u dha prioritet atyre duke zgjeruar numrin e anëtarësimeve në parti, duke i shpërblyer me leje pas çdo vrasjeje, duke u dhënë mbështetje financiare, medalje dhe dekorata të lartë. Në total mbi 1550 kuadro, nënoficerë, policë e ushtarë u dekoruan gjatë vitit 1989 dhe në tremujorin e parë të këtij viti, ndërsa 3500 u stimuluan në forma të tjera. Gjatë vitit 1990 numri i të dekoruarve u rrit, paralelisht me rritjen e numrit të vrasjeve dhe arratisje në kufi.

Studimi analizon gjendjen dhe problematikat brenda trupave të kufirit, rolin e ushtarakëve dhe komuniteteve lokale të angazhuar si vullnetarë civilë në kapjen e atyre që donin të arratiseshin, si dhe rolin e institucioneve lokale. Studimi analizon edhe motivet kryesore që shtynë regjimin të aplikonte vrasjet në kufi gjatë vitit 1990 për arsye se: kufiri ishte simbol i regjimit dhe pushtetit absolut të tij; të arratisurit ishin refuzues të politikës, të pakënaqur me sistemin, pra sfidues ndaj tij; arratisjet tregonin rënien e mitit se PPSH gëzonte dashurinë e popullit; ato rrëzuan edhe mitin e njeriut të ri, besnik dhe ushtar ndaj PPSH; se të ikurit mund të bëheshin ushqim për mediat perëndimore për denoncimin e krimeve të sistemit komunist në Shqipëri dhe së fundi, sepse lejimi mund të krijonte efekt domino në shoqëri.

Alibia kryesore e drejtuesve të PPSH, oficerëve, ushtarëve, zyrtarëve të tjerë, është se ata kanë zbatuar ligjin dhe urdhrat, ndaj nuk mund të fajësohen edhe kur ligji është i gabuar. Teza e studimit është se vrasjet në kufi jo vetëm kanë edhe përgjegjësi morale, por kemi të bëjmë me rastin kur zyrtarët, ushtarët, oficerët nuk kanë zbatuar Kodin Penal, pra ligjin, por urdhrat verbalë politikë, të cilët nuk ishin pjesë e hierarkisë ligjore, as në Shqipërinë komuniste. Në këtë mënyrë, përgjegjësia e tyre është ligjore dhe morale.

Pas vitit 1990 nisën disa procese hetimore, por nuk ka asnjë të dënuar të rëndësishëm për vrasjet direkte në kufi. Funkionarët e lartë shtetërorë u dënuan gjatë viteve 1993-1996, por fituan pafajësi kur ndodhi rotacioni politik më 1997 ose u amnistuan. Disa nga komandantët dhe ushtarët që vranë në kufi emigruan jashtë vendit dhe ndonëse midis tyre ka të dënuar në mungesë, asnjë nuk është gjetur dhe ekstraduar.

Në mënyrë përmbledhëse një tipar tjetër dallues i rastit shqiptar me shumicën e vendeve të ish-Blokut Lindor është edhe mungesa e jetësimit të drejtësisë tranzicionale lidhur me vrasjet në kufi. Referuar pesë kriterëve të drejtësisë tranzicionale (njohje zyrtare si viktime të shtetit totalitar, deklarimi i pafajësisë nga gjykatat, kthim i nderit dhe statusit moral, dëmshpërblim financiar për familjet, vendosje përmendore, emra rrugësh, muze etj), në rastin e vrasjeve në kufi në Shqipëri, asnjë nuk është përmbushur plotësisht. Tri janë përmbushur vetëm pjesërisht (pafajësia, nderimi moral dhe përfshirja muzeale), si dhe dy nuk janë konsideruar ende (njohje zyrtare si viktime të shtetit totalitar dhe dëmshpërblim financiar për familjet).

Konkluzione

Vrasjet në kufi gjatë vitit 1990 mbeten nga trashëgimitë më negative të së kaluarës, por edhe një rast studimor përmes të cilit del më në pah brutaliteti i një sistemi të bazuar në forcën, dhunën, frikën dhe indoktrinimin ideologjik. Në vitin 1990, retorika e PPSH mbi masat dhe reformat demokratizuese u dekonstruktua nga bilanci dramatik i kufirit dhe kriza e ambasadave. Në aspektin ligjor vrasjet nxjerrin në pah hendekun e thellë midis akteve normative ligjore dhe zbatimit praktik të tyre. Vrasjet ishin krim shtetëror për arsye politike. Ato vijuan me intensitet më të madh pasi ndryshimet në Kodin Penal dhe dekriminalizuan arratisjen dhe gjetën mbështetje të qëndrueshme politike në hierarkinë e lartë shtetit dhe PPSH. Në këtë kontekst, studimi i kësaj periudhe dhe vrasjeve në kufi vjen si nevojë për të zbardhur, trajtuar dhe mbrojtur të vërtetat historike.

Mohimi dhe heshtja ndaj krimeve shtetërore krijon vakum në formimin kulturor e institucional, dobëson legjitimitetin dhe vlerat e shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut. Qasja krahasuese midis vendeve sjell në vëmendje tiparet e Shqipërisë dhe praktikën e saj në trajtimin e vrasjeve në kufi, identifikon mungesën e aplikimit të drejtësisë tranzicionale dhe ndihmon për të matur më mirë integritetin e institucioneve gjatë vitit 1990 dhe gjatë tranzicionit.

Përgjatë sistemit komunist, kufiri u bë simbol i ndarjes ideologjike dhe fizike midis Lindjes dhe Perëndimit pas LIIIB, në rastin e Shqipërisë edhe simbol i izolimit të skajshëm. Në memorien bashkëkohore rënia e Murit të Berlinit simbolizoi fundin e Luftës së Ftohtë. Shqipëria ishte vendi i vetëm ku lajmi për rënien e Murit nuk u publikua deri pas ndryshimit të sistemit. Në vitin 1990 kufiri shqiptar nuk ishte vija ndarëse e shtetit, por vija ndarëse e qytetarëve ndaj izolimit dhe pushtetit absolut. Prosesi i ndryshimit u shoqërua me sloganin *“ne si gjithë Europa”* duke i dhënë konceptit të kufirit dhe hapjes simbolikën e kalimit nga *“burgu”* i madh te Europa, pra një dimension shumë më kompleks politik, shoqëror dhe psikologjik.

Studimi i sheh vrasjet në kufi gjatë vitit 1990 të ndërlidhura me të sotmen dhe të ardhmen, si çështje memorie, kulture, por edhe reflektimi shoqëror. Ata që qëlluan nuk ishin vetëm ushtarët, ishte një mekanizëm i gjithanshëm politik, shtetëror dhe civil në shërbim. Ndonëse përgjegjësitë ligjore janë individuale, ato morale përfshijnë një spektër më të gjerë. Kodi i heshtjes dhe përfitimi i privilegjeve dhe nderimeve përmes pjesëmarrjes në krim, janë vetëm disa nga pasojat. Mungesa e plotë e koncepteve mbi ligjin, moralin, të drejtat e njeriut si tek elita sunduese ashtu edhe tek shtresimi mbështetës horizontal shfaqen si çmimi i paguar nga një fazë e gjatë izolimi dhe injorance, prej të cilave do të duhej të ngriheshin pas vitit 1990 themelet e një demokracie.

Teza e nevojës jetike për përballje me të kaluarën si një përpjekje, jo vetëm për të balancuar nevojën për drejtësi me nevojën për pajtim, por edhe si një proces mbështetës për shoqërinë për të kaluar nga një periudhë e dhunshme në një rend të ri demokratik, mbetet e vlefshme. Pas 35 vitesh Shqipëria është në fazën fundore të përshtatjes me standardet evropiane dhe projektin e integritetit, ku drejtësia tranzitore mbetet sfidë dhe element vlerësimi në procesin e reformave, sundimit të ligjit dhe besimin publik.